

ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมกับการบริหารสถานศึกษายุคใหม่

Leadership Based on Buddhist Principles in Modern Educational Administration

¹ชนากานต์-สิงห์เรือง, ²สุชิน เขยผลบุญ

และ ³พระอนันท์ อันแจ่ม

¹Chanakan-Singrung, ²Suchin Choeiphonboon

and ³Phra Anan Onjam

^{1,2,3}วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Nakhon Sawan Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: chanakankang.2560@gmail.com

Received: March 13, 2026; **Revised:** March 22, 2026; **Accepted:** March 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอการใช้หลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ เพื่อให้สถานศึกษาได้ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่ดี ในการพัฒนาการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคลากรที่สำคัญและจำเป็นต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงานด้านการศึกษาเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 และต้องมีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารการศึกษา ซึ่งยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580 ได้กำหนดให้บุคลากรภาครัฐเป็นคณบดี เก่ง ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึก มีความสามารถสูง มุ่งมั่น และเป็นมืออาชีพ โดยเฉพาะในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมโลกปัจจุบัน อันมีสาเหตุมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร และกระแสโลกาภิวัตน์ การบริหารสถานศึกษาจึงมิได้เป็นเพียงการจัดการองค์กรให้บรรลุเป้าหมายเชิงประสิทธิภาพ แต่ต้องมุ่งเน้นการพัฒนา มนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม การนำหลักการบริหารสถานศึกษายุคใหม่บูรณาการกับหลักพุทธธรรม ได้แก่ พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสัปปุริสธรรม 7 สามารถเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้นำในการบริหารสถานศึกษาให้มีความความเมตตา มีเหตุผลในการตัดสินใจ มีความเพียรพยายามในการปฏิบัติงาน และมีความรับผิดชอบต่อสังคม อันจะส่งผลให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่ดี เกิดความร่วมมือ ความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้บริหารให้มีภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม สามารถบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการสร้างคุณค่าเชิงจริยธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรทางการศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงพุทธ; การบริหารสถานศึกษายุคใหม่; หลักพุทธธรรม; การบูรณาการ

Abstract

This academic article aims to present the application of Buddhist principles in modern educational administration in order to develop school administrators with effective leadership for educational advancement. School administrators are considered key personnel who play a crucial role in driving the quality of education. Therefore, they are required to possess comprehensive knowledge of educational administration to keep pace with changes in the 21st century, along with strong moral and ethical foundations in their professional practice. In alignment with Thailand's National Strategy (2018–2037), which emphasizes the development of public sector personnel to be “good, competent, and ethical,” with public-mindedness, high capability, determination, and professionalism, educational leadership must respond to the rapidly changing global context. In the contemporary world, characterized by rapid technological advancement, the proliferation of information, and globalization, educational administration is no longer limited to achieving organizational efficiency. Instead, it must focus on holistic human development, encompassing intellectual, moral, and ethical dimensions. This article proposes the integration of modern educational administration with key Buddhist principles, namely the Four Sublime States (Brahmavihara 4), the Four Bases of Success (Iddhipada 4), and the Seven Qualities of a Good Person (Sappurisadhamma 7), as a conceptual framework for enhancing leadership in educational institutions. The integration of these principles can strengthen leadership qualities by fostering compassion, rational decision-making, perseverance in work, and social responsibility. Consequently, this approach contributes to creating a positive organizational climate, promoting collaboration, trust, and participatory engagement among personnel. Therefore, integrating Buddhist principles with modern educational administration represents a significant approach to developing moral leadership among administrators, enabling them to manage organizations effectively while upholding ethical values, ultimately leading to sustainable development in educational institutions.

Keywords: Buddhist Leadership; Modern Educational Administration; Buddhist Principles; Integration

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเป็นไปอย่างรวดเร็วและซับซ้อน อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล การสื่อสารไร้พรมแดน และกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการศึกษา ทั้งในด้านรูปแบบการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการองค์กร และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถานศึกษาจึงไม่อาจดำเนินงานภายใต้กรอบแนวคิดแบบเดิมได้อีกต่อไป และจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องมีทั้งความรู้ ความสามารถด้านการบริหารจัดการ และภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกเหนือจากทักษะเชิงวิชาชีพแล้ว ยังต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกต่อสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าว สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580 ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรภาครัฐให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณภาพ มีความเป็นมืออาชีพ และยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจริยธรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

การบริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงองค์กรอาจไม่เพียงพอต่อการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรให้เกิดความสมบูรณ์รอบด้าน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องบูรณาการหลักคุณธรรมเข้ากับกระบวนการบริหาร เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างความสำเร็จเชิงผลสัมฤทธิ์กับคุณค่าทางจริยธรรม ในบริบทดังกล่าว หลักพุทธธรรมถือเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักพรหมวิหาร 4 ที่ส่งเสริมความเมตตาและความสัมพันธ์อันดีในองค์กร หลักอิทธิบาท 4 ที่เน้นความเพียรพยายามและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน และหลักสัปปริสธรรม 7 ที่มุ่งเน้นการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและยึดมั่นในคุณธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดการบริหารสถานศึกษาในยุคใหม่จึงนับเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างผู้บริหารให้มีภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม สามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบ และมีความรับผิดชอบต่อองค์กรและสังคม นอกจากนี้ยังเอื้อต่อการสร้างบรรยากาศการทำงานที่ส่งเสริมความร่วมมือ ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของบุคลากรภายในองค์กร ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรทางการศึกษาอย่างยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม รวมถึงการประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีทั้งสมรรถนะเชิงวิชาชีพและคุณธรรมจริยธรรม อันจะส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาในระยะยาว

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษากับภาวะผู้นำเชิงพุทธธรรม

ในศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เศรษฐกิจฐานความรู้ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่สอดคล้องกับโลกยุคใหม่ เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียน ดังนั้น การบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาให้สามารถบริหารจัดการองค์กรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Northouse, 2022)

ภาวะผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กรทางการศึกษา เนื่องจากผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทในการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และนโยบายขององค์กร รวมทั้งเป็นผู้นำในการสร้างแรงจูงใจ พัฒนาศักยภาพบุคลากร และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน งานวิจัยด้านการบริหารการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพขององค์กร บรรยากาศในการทำงาน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน (Leithwood and Louis, 2012)

ในบริบทของสังคมไทยซึ่งมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมได้อย่างเหมาะสม เช่น พรหมวิหาร 4 ซึ่งเน้นการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา และสังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมในการสร้างความ

สามัคคีและความร่วมมือในองค์กร หลักธรรมดังกล่าวช่วยส่งเสริมการบริหารที่ยึดหลักคุณธรรมและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2562).

นอกจากนี้ แนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธยังสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมและการบริหารที่ยึดคุณค่าเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมุ่งพัฒนาผู้นำให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมในการตัดสินใจ และสามารถนำพาองค์กรไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Ciulla, 2014) การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการบริหารการศึกษาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้สามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กับการยึดมั่นในหลักคุณธรรม

ดังนั้น การศึกษาภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมกับการบริหารสถานศึกษายุคใหม่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์การบริหารการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้นำทางการศึกษาให้มีสมรรถนะในการขับเคลื่อนสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ทั้งนี้ ภายใต้บริบทของสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในมิติด้านเทคโนโลยีดิจิทัล เศรษฐกิจ และสังคมแห่งการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมจึงนับเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีความสมดุลระหว่างความรู้ความสามารถเชิงวิชาชีพกับคุณธรรมและจริยธรรม อันจะนำไปสู่การบริหารจัดการสถานศึกษาที่มีคุณภาพ เกิดความสมดุลทั้งเชิงผลสัมฤทธิ์และคุณค่าทางจริยธรรม และสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างยั่งยืนในยุคใหม่ ทั้งนี้ สามารถพิจารณาประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เศรษฐกิจฐานความรู้ และโครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาของเทคโนโลยีดิจิทัลและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ทำให้โลกก้าวเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ซึ่งข้อมูลและองค์ความรู้สามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ส่งผลให้รูปแบบการเรียนรู้ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียน แต่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา ทำให้ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคใหม่ (Fullan, 2016; Northouse, 2022)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้สถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562; สุวิมล ว่องวานิช, 2563)

นอกจากนี้ การพัฒนาการศึกษาในยุคปัจจุบันไม่ได้มุ่งเน้นเพียงความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียนควบคู่กัน เพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและมีความรับผิดชอบต่อสังคม การศึกษาจึงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และทักษะการดำรงชีวิตในสังคมร่วมสมัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยังทำให้สถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การแข่งขันทางการศึกษา การปรับตัวต่อเทคโนโลยีดิจิทัล และการบริหารองค์กรที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่สามารถกำหนดวิสัยทัศน์ สร้างวัฒนธรรมองค์กร และขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Bush, 2011; สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2560; พระมหาทวีศักดิ์ อินทปัญญา, 2565)

2. สภาพปัญหาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในสังคมร่วมสมัย

ภายใต้บริบทของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาหลายแห่งยังคงเผชิญกับปัญหาด้านการบริหารจัดการ โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งมีผลโดยตรงต่อคุณภาพการจัดการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียน (Bush, 2011)

งานวิจัยด้านการบริหารการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กรทางการศึกษา เนื่องจากผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์ การสร้างแรงจูงใจให้แก่บุคลากร และการพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Northouse, 2022) อย่างไรก็ตาม ในสถานศึกษาหลายแห่งยังพบปัญหาการบริหารที่ขาดวิสัยทัศน์ ขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากร และขาดการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2560)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลและสังคมฐานความรู้ยังทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ เช่น การบริหารจัดการความรู้ การพัฒนานวัตกรรมการเรียนการสอน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน หากผู้บริหารขาดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก็อาจส่งผลให้สถานศึกษาไม่สามารถพัฒนาได้อย่างก้าวหน้า (Fullan, 2016)

ในบริบทของสังคมไทย ปัญหาที่พบในการบริหารสถานศึกษามักเกี่ยวข้องกับการขาดภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม การบริหารงานแบบรวมศูนย์ และการขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร ซึ่งส่งผลกระทบต่อบรรยากาศการทำงานและประสิทธิภาพของการบริหารจัดการองค์กรทางการศึกษา (พระมหาวิศศักดิ์ อินทปัญญา, 2565)

ดังนั้น การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานด้านการศึกษา เนื่องจากผู้นำทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้แก่บุคลากร ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม และพัฒนาองค์กรให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างยั่งยืน (Sergiovanni, 2007)

3. ความสำคัญของการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษา

ในบริบทของสังคมไทยซึ่งมีรากฐานทางวัฒนธรรมและศาสนาพุทธ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาถือเป็นแนวทางที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากหลักพุทธธรรมเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านปัญญา ศีลธรรม และจิตใจ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำให้มีความสมดุลระหว่างความสามารถในการบริหารจัดการและคุณธรรมจริยธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2562)

หลักพุทธธรรมหลายประการสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา เช่น พรหมวิหาร 4 ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในองค์กร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2562)

นอกจากนี้ หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ยังเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความสามัคคีและความร่วมมือภายในองค์กร ซึ่งสามารถช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถบริหารบุคลากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา (Tapuling, Khattiyamedhi and Wongsraad, 2024)

ในทำนองเดียวกัน หลักสัปปริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนาบุคคลให้เป็นคนดีและมีปัญญา ยังสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้นำทางการศึกษาให้มีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ การตัดสินใจ และการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Padungchep, Ngamprakhon and Thitavaddhano, 2021)

จากเหตุผลดังกล่าว การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับศาสตร์การบริหารการศึกษาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาให้สามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม และสอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

แนวคิดภาวะผู้นำทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21

แนวคิดภาวะผู้นำสมัยใหม่ ในปัจจุบัน ยังมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำอยู่ตลอดเวลา จึงเกิดเป็นแนวคิดที่สำคัญๆ ดังนี้

1. ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนและแบบเปลี่ยนแปลง (Transactional and Transformational Leadership) ผู้นำแบบแลกเปลี่ยน คือ ผู้นำแบบเดิมที่ใช้การแลกเปลี่ยนโดยรางวัลต่างๆ เป็นเครื่องมือในการชักจูงให้ผู้บังคับบัญชาปฏิบัติงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ได้รับผลประโยชน์ที่แลกเปลี่ยนกัน ส่วนผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงนั้น จะใช้ความสามารถเปลี่ยนความเชื่อ ทศคติของสมาชิก เพื่อให้สมาชิกทำงานได้บรรลุเหนือกว่าเป้าหมายที่ต้องการ โดยผู้นำจะถ่ายทอดความคิด ประสบการณ์ และกระตุ้นทางด้านความคิดต่างๆ ให้แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

2. ทฤษฎีความสามารถพิเศษของผู้นำ (Charismatic Theory) เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงลักษณะเฉพาะของผู้นำที่มีบุคลิกภาพโดดเด่น สามารถสร้างอิทธิพลและแรงจูงใจแก่ผู้ตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้นำลักษณะนี้มักมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน มีทักษะการสื่อสารที่ดี และสามารถสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจแก่ผู้ตามได้ (Conger and Kanungo, 2018)

นอกจากนี้ แนวคิดภาวะผู้นำร่วมสมัยได้ให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของผู้ตามให้สามารถก้าวข้ามผลประโยชน์ส่วนตนไปสู่เป้าหมายขององค์กร โดยผู้นำจะมีบทบาทในการสร้างแรงบันดาลใจ กระตุ้นทางปัญญา และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (Northouse, 2022) ทั้งนี้ ภาวะผู้นำแบบมีบารมี (Charismatic Leadership) และภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในการอธิบายความสามารถของผู้นำในการจูงใจผู้ตามให้บรรลุเป้าหมายในระดับสูง

จากแนวคิดภาวะผู้นำสมัยใหม่สะท้อนให้เห็นว่าภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนจากการใช้อำนาจตามตำแหน่งและการควบคุมสั่งการ ไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจ การมีวิสัยทัศน์ และการพัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมงานให้สามารถทำงานได้อย่างเต็มความสามารถ ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนมุ่งใช้ระบบรางวัลและผลตอบแทนเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ขณะที่ภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงให้ความสำคัญกับการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมและการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก ส่วนภาวะผู้นำเชิงบารมีเน้นความสามารถของผู้นำในการสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น และความไว้วางใจจากผู้ตาม ดังนั้น ผู้นำทางการศึกษาในยุคปัจจุบันจึงควรบูรณาการองค์ประกอบของแนวคิดเหล่านี้เข้าด้วยกัน เพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจ การมีส่วนร่วม และการพัฒนาองค์กรการศึกษาให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษากับการพัฒนาระบบการศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนและพัฒนาระบบการศึกษาให้สามารถบรรลุเป้าหมายตามพันธกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ภายใต้บริบทของสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมแห่งการเรียนรู้ บทบาทของผู้บริหารจึงต้องครอบคลุมทั้งมิติการบริหารจัดการเชิงระบบและการเป็นผู้นำเชิงวิชาการควบคู่กันไป

ประการแรก ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทในฐานะ ผู้นำทางวิชาการ (Instructional Leadership) โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาและทักษะในศตวรรษที่ 21 ผ่านการกำหนดวิสัยทัศน์ทางวิชาการ การนิเทศ ติดตาม และส่งเสริมให้ครูพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน (Peter Northouse, 2021)

ประการที่สอง ผู้บริหารมีบทบาทด้าน การบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Leadership) โดยการกำหนดทิศทางการพัฒนาระบบ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา เพื่อให้องค์กรสามารถปรับตัวและแข่งขันได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2019)

ประการที่สาม ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทในการ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) โดยการส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการพัฒนาวิชาชีพ เช่น การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) การฝึกอบรม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาโดยรวม (UNESCO, 2020)

ประการที่สี่ ผู้บริหารมีบทบาทในการ สร้างวัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture) ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม โดยการสร้างบรรยากาศการทำงานที่ส่งเสริมความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกันของบุคลากร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

ประการสุดท้าย ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีบทบาทในการเป็น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Leadership) ที่สามารถขับเคลื่อนนวัตกรรมและการปรับตัวขององค์กรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัล โดยอาศัยภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ความยืดหยุ่น และความสามารถในการสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากร (John, 2017)

ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องเป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะที่หลากหลาย สามารถบูรณาการบทบาทต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม เพื่อพัฒนาระบบการศึกษาให้มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างยั่งยืน

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงความสามารถด้านการบริหารจัดการหรือความสำเร็จเชิงผลสัมฤทธิ์ขององค์กรเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาถือเป็นกรอบแนวคิดที่มีคุณค่าในการเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม เนื่องจากการพัฒนาทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และพฤติกรรม การดำเนินชีวิตอย่างสมดุล อันจะส่งผลต่อการบริหารงานและการอยู่ร่วมกันในองค์กรอย่างมี

ประสิทธิภาพและยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) ในการบริหารสถานศึกษา หลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำในหลากหลายมิติ ทั้งด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน โดยเฉพาะหลักธรรมที่ส่งเสริมความเมตตา ความสามัคคี การใช้เหตุผล และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม สามารถพิจารณาได้ในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. พรหมวิหาร 4 กับการบริหารสถานศึกษา

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะองค์การทางการศึกษาที่ต้องอาศัยความร่วมมือของบุคลากรหลายฝ่ายในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562)

ในบริบทของการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสามารถนำหลักพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำและสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน ดังนี้

1) เมตตา (Loving-kindness) คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ผู้บริหารที่มีเมตตาจะให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่และการพัฒนาศักยภาพของครู บุคลากร และนักเรียน ส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่อบอุ่นและเป็นกันเอง ซึ่งช่วยสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในองค์กร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562); (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2560)

2) กรุณา (Compassion) คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ผู้บริหารที่มีกรุณาจะให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือและดูแลบุคลากรหรือนักเรียนที่ประสบปัญหา ส่งผลให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่เต็มไปด้วยความเข้าใจและเอื้ออาทร ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความสามัคคีในองค์กร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562); (พระมหาวิศักร์ อินทปัญโญ, 2565)

3) มุทิตา (Sympathetic Joy) คือ ความยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น ผู้บริหารที่มีมุทิตาจะยอมรับและชื่นชมความสำเร็จของครู บุคลากร และนักเรียน ซึ่งช่วยสร้างแรงจูงใจในการทำงานและส่งเสริมบรรยากาศองค์กรที่สนับสนุนการพัฒนาและการเรียนรู้ร่วมกัน (Padungchep, Ngamprakhon, and Thitavaddhano, 2021)

4) อุเบกขา (Equanimity) คือ การวางใจเป็นกลางอย่างมีสติและปัญญา ผู้บริหารที่มีอุเบกขาจะสามารถตัดสินใจอย่างเป็นธรรม ไม่เอนเอียงตามอคติหรืออารมณ์ส่วนตัว ซึ่งช่วยให้การบริหารจัดการความขัดแย้งและการตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นไปอย่างรอบคอบและเหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) ; (Bush, 2011)

สรุปได้ว่า หลักพรหมวิหาร 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสม โดยช่วยเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของผู้นำ และสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน การพัฒนาศักยภาพของบุคลากร และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

2. สังคหัตถ์ 4 กับการสร้างความร่วมมือในองค์กร

สังคหัตถ์ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงแนวทางการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเกื้อกูลและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความร่วมมือในสังคม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร โดยเฉพาะองค์กรทางการศึกษาที่ต้องอาศัยความร่วมมือของบุคลากรหลายฝ่ายในการพัฒนาองค์กร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562)

ในบริบทของการบริหารสถานศึกษา หลักสังคหัตถ์ 4 สามารถนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างผู้บริหาร ครู บุคลากร นักเรียน และชุมชน ดังนี้

1) ทาน (Generosity) หมายถึง การให้หรือการแบ่งปัน ในการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสามารถสนับสนุนทรัพยากร โอกาส และการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เช่น การส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพครูและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562); (Hoy and Miskel, 2013)

2) ปิยวาจา (Kind Speech) หมายถึง การใช้ถ้อยคำสุภาพและสร้างสรรค์ ผู้บริหารที่ยึดหลักปิยวาจาจะให้ความสำคัญกับการสื่อสารที่เปิดกว้าง การรับฟังความคิดเห็น และการให้กำลังใจแก่บุคลากร ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่ดี (Robbins and Judge, 2017)

3) อตถจริยา (Altruistic Conduct) หมายถึง การประพฤติตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผู้บริหารที่ยึดหลักอตถจริยาจะมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์ขององค์กรและผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นความรับผิดชอบและการทำงานร่วมกัน (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2564)

4) สมานัตตตา (Equality and Participation) หมายถึง การปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเสมอภาคและเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม ผู้บริหารควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการตัดสินใจและการพัฒนาองค์กร ซึ่งจะช่วยสร้างความร่วมมือและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของสถานศึกษา (Bush, 2011)

สรุปได้ว่า หลักสังคหัตถ์ 4 เป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างความร่วมมือและความสามัคคีในองค์กร โดยช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร และส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อผู้บริหารสถานศึกษานำหลักสังคหัตถ์ 4 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรย่อมส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีพลังและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

3. สัปปริสธรรม 7 กับการพัฒนาผู้นำทางการศึกษา

สัปปริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นแนวทางพัฒนาบุคคลให้เป็น “สัตบุรุษ” คือบุคคลที่มีปัญญา คุณธรรม และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วย ธัมมัญญูตา อตถัญญูตา อตตัญญูตา มัตตัญญูตา กาลัญญูตา ปริสสัญญูตา และปุคคลัญญูตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562)

ในบริบทของการบริหารสถานศึกษา สัปปริสธรรม 7 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาให้มีวิสัยทัศน์และสามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1) ธัมมัญญูตา (Knowledge of Principles) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ผู้นำทางการศึกษาควรมีความรู้ด้านนโยบาย การบริหารการศึกษา และหลักวิชาการ เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรได้อย่างถูกต้อง (Bush, 2011)

2) วัตถุประสงค์ (Knowledge of Objectives) หมายถึง การรู้จักเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ต้องการบรรลุ ผู้บริหารที่มีวัตถุประสงค์จะสามารถกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายของสถานศึกษาได้อย่างชัดเจน ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมีทิศทางร่วมกัน (Hoy and Miskel, 2013)

3) อัตตัญญา (Self-Knowledge) หมายถึง การรู้จักตนเอง เข้าใจศักยภาพและข้อจำกัดของตน ผู้นำที่มีความสามารถในการประเมินตนเองจะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองและปรับปรุงการทำงานได้อย่างต่อเนื่อง (Northouse, 2022)

4) มัตตัญญา (Moderation) หมายถึง การรู้จักความพอดี ในการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารควรใช้ทรัพยากร งบประมาณ และเวลาอย่างเหมาะสม เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรเกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562)

5) กาลัญญา (Sense of Timing) หมายถึง การรู้จักกาลเวลาและการตัดสินใจในจังหวะที่เหมาะสม ผู้นำทางการศึกษาควรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีได้อย่างทัน่วงที (Fullan, 2014)

6) ปริสัญญา (Knowledge of Community) หมายถึง ความเข้าใจบริบทของสังคมและชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษาควรตระหนักถึงความต้องการของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เหมาะสม (Sergiovanni, 2007)

7) บุคคลัญญา (Knowledge of Individuals) หมายถึง การรู้จักบุคคลและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้นำที่มีความเข้าใจบุคลากรจะสามารถมอบหมายงานได้เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละคน ส่งผลให้การบริหารงานบุคคลมีประสิทธิภาพ (Robbins and Judge, 2017)

สรุปได้ว่า สัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากช่วยเสริมสร้างทั้งด้านความรู้ ปัญญา และคุณธรรมของผู้นำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารองค์กรทางการศึกษาให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่

การบริหารสถานศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21 ไม่เพียงต้องอาศัยความรู้ทางการบริหารและทักษะการจัดการสมัยใหม่เท่านั้น แต่ยังจำเป็นต้องบูรณาการหลักคุณธรรมและจริยธรรมเข้ากับการบริหารจัดการองค์กร เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านประสิทธิภาพและคุณค่าทางจริยธรรม หลักพุทธธรรมจึงเป็นแนวทางสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) ได้อธิบายว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหลักธรรมที่เน้นการพัฒนาคน การสร้างความสามัคคี และการดำเนินงานบนพื้นฐานของเหตุผลและคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารองค์กรสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ในการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำได้อย่างเหมาะสม เช่น หลักสัปปุริสธรรม 7 ที่ช่วยให้ผู้นำรู้เหตุ รู้ผล และตัดสินใจอย่างรอบคอบตามบริบทขององค์กร หลักพรหมวิหาร 4 ที่ส่งเสริมความสัมพันธอันดีและบรรยากาศการทำงานที่เกื้อกูล ตลอดจน หลักอิทธิบาท 4 ที่ช่วยสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน และหลักทศพิธราชธรรมที่เป็นแนวทางการบริหารงานด้วย

คุณธรรมและความยุติธรรม ดังนั้น การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาองค์กรการศึกษาให้เกิดความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกับคุณธรรมจริยธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องผสมผสานศาสตร์ด้านการบริหารสมัยใหม่กับหลักคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสร้างความสมดุลในการพัฒนาองค์กร หลักพุทธธรรมจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา เพื่อพัฒนาบุคลากร สร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี และส่งเสริมการดำเนินงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลและคุณธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) อธิบายว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้ในการบริหารองค์กรได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะด้านการพัฒนาคน การเสริมสร้างความสามัคคี และการดำเนินงานอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา สามารถดำเนินการได้ดังนี้

1. การบริหารตนเองของผู้บริหาร ผู้บริหารควรยึดหลักสัปปุริสธรรม 7 ได้แก่ การรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจและบริหารงานอย่างรอบคอบเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทขององค์กร

2. การบริหารบุคลากรในสถานศึกษา การนำหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขา มาใช้ในการบริหารบุคลากร จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บริหารกับครูและบุคลากร ส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่เกื้อกูลและเกิดความสามัคคีในองค์กร

3. การสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมให้บุคลากรมีความรักในงาน มีความเพียรพยายาม ตั้งใจปฏิบัติงาน และพัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเกิดประสิทธิภาพ

4. การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาจะช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของบุคลากร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการบริหารจัดการองค์กรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรม โดยผู้บริหารควรนำหลักธรรมต่าง ๆ เช่น สัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารตนเอง การบริหารบุคลากร และการบริหารองค์กร เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ส่งเสริมความร่วมมือของบุคลากร และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางการศึกษาและการประยุกต์ใช้

หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษายุคใหม่

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางการศึกษาและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา พบว่า การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ไม่สามารถอาศัยเพียงทฤษฎีการบริหาร

สมัยใหม่เท่านั้น แต่จำเป็นต้องบูรณาการหลักคุณธรรม จริยธรรม และปัญญาเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการ เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีทั้งประสิทธิภาพและความยั่งยืน

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสัพปุริสธรรม 7 แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเหล่านี้มีความเหมาะสมในการนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำในบริบททางการศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นหลักที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ตลอดจนส่งเสริมทักษะด้านการบริหารจัดการและการอยู่ร่วมกันในองค์กรอย่างสมดุล อันจะนำไปสู่การบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2562); (Bush, 2011)

สรุปได้ว่า จากองค์ความรู้ดังกล่าวสามารถนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางการศึกษาและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาได้ดังนี้

1. แนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธทางการศึกษา คือ การพัฒนาแนวคิด “ภาวะผู้นำเชิงพุทธทางการศึกษา (Buddhist Educational Leadership)” ซึ่งเป็นรูปแบบภาวะผู้นำที่บูรณาการหลักการบริหารสมัยใหม่เข้ากับหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม (Moral Leadership) ที่ยึดหลักเมตตา กรุณา และความเป็นธรรมในการบริหารองค์กร

2) ภาวะผู้นำเชิงปัญญา (Wisdom-based Leadership) ที่มุ่งเน้นการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลรอบคอบ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้และประสบการณ์

3) ภาวะผู้นำเชิงส่วนร่วม (Participatory Leadership) ที่ส่งเสริมความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของครู บุคลากร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาสถานศึกษา

2. แนวคิดการบริหารสถานศึกษาแบบสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและคุณธรรม คือ การบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันควรมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพขององค์กรกับคุณธรรมของผู้นำ เนื่องจากการบริหารที่มุ่งเน้นเพียงผลสัมฤทธิ์เชิงประสิทธิภาพอาจก่อให้เกิดปัญหาด้านจริยธรรมและความขัดแย้งภายในองค์กรได้ ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 สามารถช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความสามัคคีของบุคลากรในองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประสิทธิภาพของสถานศึกษาอย่างยั่งยืน

3. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา จากการสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง สามารถเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาได้ ดังนี้

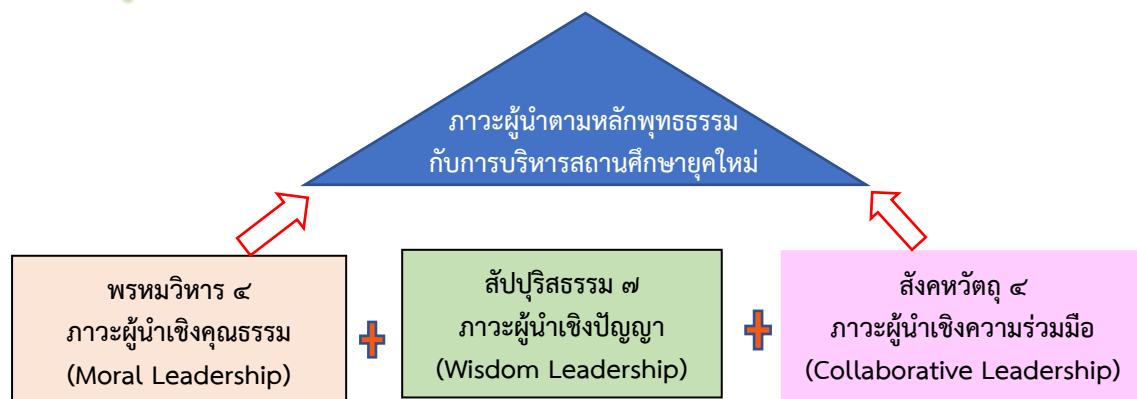
1) การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ควรส่งเสริมให้ผู้บริหารนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาตนเอง ทั้งในด้านความเมตตา ความเข้าใจผู้อื่น การตัดสินใจอย่างมีสติและปัญญา ตลอดจนการบริหารงานบนพื้นฐานของคุณธรรม

2) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงพุทธ สถานศึกษาควรส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความร่วมมือ และการเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนและบุคลากร

4. การบริหารแบบมีส่วนร่วม การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 สามารถส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ครู บุคลากร และชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสถานศึกษา อันจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรทางการศึกษาและนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาประการแรก ช่วยยกระดับคุณภาพภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาให้มีความสมดุลระหว่าง “ความสามารถ” และ “คุณธรรม” ส่งผลให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาจากบุคลากรในองค์กร ประการที่สอง ส่งเสริมบรรยากาศองค์กรเชิงบวก โดยการนำหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 มาใช้ จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความร่วมมือในการทำงาน ทำให้องค์กรมีความสามัคคีและพร้อมขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ประการที่สาม เพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารสถานศึกษาอย่างยั่งยืน จะช่วยลดปัญหาการใช้อำนาจโดยมิชอบ และความไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาองค์กร ประการที่สี่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสถานศึกษา ทั้งครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชน โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นกลไกในการสร้างความร่วมมือ การรับฟังความคิดเห็น และการทำงานเป็นทีม อันจะนำไปสู่การพัฒนาสถานศึกษาอย่างมีพลังและยั่งยืน และประการสุดท้าย สนับสนุนการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน เนื่องจากสถานศึกษาที่มีการบริหารบนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม จะเป็นต้นแบบของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับความรู้ทางวิชาการ ทำให้ผู้เรียนเติบโตเป็นคนดีและคนเก่งของสังคม

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1: ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมกับการบริหารสถานศึกษายุคใหม่

รูปแบบแนวคิดภาวะผู้นำสถานศึกษาเชิงพุทธที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบัน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม (Moral Leadership) ซึ่งอาศัยหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อส่งเสริมความเมตตา ความเอื้ออาทร และความเป็นธรรมในการบริหารบุคลากร ภาวะผู้นำเชิงความร่วมมือ (Collaborative Leadership) ซึ่งอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร และ ภาวะผู้นำเชิงปัญญา (Wisdom Leadership) ซึ่งอาศัยหลักสัพบุริสธรรม 7 เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการบริหารจัดการอย่างรอบคอบ ทั้งสามองค์ประกอบดังกล่าวเชื่อมโยงกันเป็นระบบและมุ่งสู่การพัฒนาสถานศึกษาในยุคใหม่อย่างยั่งยืน

สรุป

การบริหารสถานศึกษา หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่หัวหน้าหรือผู้ดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร โดยใช้กระบวนการบริหารกลุ่มบุคคล กระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินงานของกลุ่มบุคคลให้เปลี่ยนวิธีคิด วิธีทำใหม่ เป็นผู้นำทางความคิด การแก้ปัญหา การตัดสินใจ การสร้างแรงจูงใจ และจัดสรรการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ให้เป็นกลุ่มงานที่สัมพันธ์กันอย่างดี มีกำลังคนที่มีความสามารถพร้อมสร้างบุคลากรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับหลักการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษามีคุณธรรมในการครองตน (พัฒนาตนเอง) คือ ผู้บริหารมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี มีความรอบรู้ เข้าใจโลกและชีวิต ทำให้ตัดสินใจเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและเปี่ยมด้วยเหตุผล รู้จักครองคนคือ การบริหารบุคลากรให้เกิดความรัก ความเมตตา ความสามัคคีในองค์กร ลดความขัดแย้ง บุคลากรสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความสามัคคี คือ การช่วยเหลือเกื้อกูล ทำให้ทีมงานมีความสุขและมีขวัญกำลังใจที่ดี และรู้จักครองงาน คือ บริหารจัดการงานได้ดี มีความรับผิดชอบ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่ดีทำให้สถานศึกษามีบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ทั้งแก่ครูและนักเรียน ส่งผลให้การบริหารจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580 ที่กำหนดให้บุคลากรภาครัฐต้องเป็นคนดี คนเก่ง ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึก มีความรู้ความสามารถสูง มุ่งมั่นและเป็นมืออาชีพในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาจึงเปรียบเหมือนกับต้นเรือ ที่นำหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มาใช้ในการบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งเปรียบเสมือนลูกเรือ โดยการดูแลเอาใจใส่เสมือนหนึ่งสมาชิก ในครอบครัวที่พร้อมจะนำเรือไปสู่เป้าหมายเดียวกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของโลกศตวรรษที่ 21

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระมหาวิศัลย์ อินทปัญญา. (2565). *ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการบริหารสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2564). การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารองค์กรยุคใหม่. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม*. 8(3). 90–105.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *แนวโน้มการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2560). *ภาวะผู้นำทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิมล ว่องวานิช. (2563). *การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bush, T. (2011). *Theories of educational leadership and management*. (4th ed.). London: Sage Publications.
- Ciulla, J. B. (2014). *Ethics, the Heart of Leadership*. Westport: Praeger. Free Press.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (2018). *Charismatic leadership in organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Fullan, M. (2014). *The principal: Three keys to maximizing impact*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change*. New York: Teachers College Press.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2013). *Educational administration: Theory, research, and practice*. New York: McGraw-Hill.
- John P. K. (2017). *Leading change*. Boston, MA: Harvard Business Review Press.
- Leithwood, K. and Louis, K.S. (2012). *Linking Leadership to Student Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Northouse, P. G. (2022). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Education policy outlook 2019: Working together to help students achieve their potential*. Paris: OECD Publishing.
- Padungchep, C. N S. & Thitavaddhano, P. (2021). Buddhist leadership and educational administration in contemporary society. *Journal of Buddhist Education and Research*. 7(2), 285–295.
- Padungchep, K., Ngamprakhon, S., & Thitavaddhano, P. (2021). Buddhist leadership of school administrators. *Journal of MCU Social Science Review*. 10(2), 285–298.
- Peter G. N. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2017). *Organizational behavior* (17th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Sergiovanni, T. J. (2007). *Rethinking leadership*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Tapuling, K., Khattiyamedhi, P., & Wongsard, K. (2024). Buddhist leadership for educational management. *Journal of MCU Peace Studies*. 12(3), 950–962.
- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education*. Paris: UNESCO.